

Thành tựu nghiên cứu VỀ NHÀ TRẦN Ở THÁI BÌNH

NGUYỄN THANH*

Vào những năm cuối của triều Lý, ở vùng đất Ngự Thiên (nay thuộc huyện Hưng Hà, Thái Bình) có dòng họ Trần, vốn sống bằng nghề đánh cá, trở nên có thế lực trong vùng. Năm 1209, trong một cơn loạn lạc ở triều đình, Hoàng Thái tử Sảm nhà Lý đã chạy về lánh nạn ở Ngự Thiên và bén duyên với cô gái làng Ngừ là Trần Thị Dung. Năm 1211, Hoàng Thái tử Sảm lên ngôi, tức là vua Lý Huệ Tông; sau đó ít năm, Trần Thị Dung chính thức trở thành hoàng hậu của nhà Lý. Đây là một mốc quan trọng đánh dấu sự lớn mạnh của thế lực họ Trần. Thế lực đó được tăng cường và củng cố nhờ việc anh em họ Trần lần lượt nắm giữ các chức vụ trọng yếu trong triều đình. Lý Huệ Tông không có con trai, nhường ngôi cho con gái là Lý Chiêu Hoàng (vợ Trần Cảnh). Chưa đầy một năm sau, bằng tài đạo diễn lỗi lạc của Trần Thủ Độ, Lý Chiêu Hoàng đã trút bỏ áo bào, nhường ngôi cho Trần Cảnh. Ngự Thiên, Long Hưng được tạc vào lịch sử là nơi dấy nghiệp của nhà Trần. Trong buổi đầu củng cố vương quyền, không gì hơn với họ Trần, là tuyển chọn nhân tài, huy động của cải ở quê hương mình để phục vụ vương triều. Bộ mặt

Thái Bình cũng đổi thay nhiều mặt để đón rước các vua quan cùng hoàng tộc nhà Trần về bái yết quê cha đất tổ.

Năm 1258, trước sự tấn công ồ ạt của quân xâm lược Nguyên Mông, triều đình buộc phải rút lui khỏi kinh thành Thăng Long. Trước tình thế hiểm nghèo đó, Trần Thị Dung đã đảm nhận trọng trách đưa toàn bộ hoàng gia về sơ tán tại làng Phù Ngự và vùng Ngự Thiên quê mình. Và, suốt ba cuộc kháng chiến chống Nguyên Mông, Thái Bình đã xứng đáng là hậu cứ vững chắc, là phòng tuyến kiên cố góp phần quyết định làm nên thắng lợi của quân dân nhà Trần.

Sau chiến thắng Nguyên Mông, triều đình cử đoàn sứ bộ sang giao hảo với nhà Nguyên để thực hiện đường lối hoà bình. Dẫn đầu đoàn sứ bộ đó là Bùi Mộc Đạc - người đang giữ chức Trung thư Thị lang trong triều, quê ở đất Hàm Châu (nay thuộc xã Tân Bình, huyện Vũ Thư). Người Thái Bình là sứ giả đầu tiên sang nhà Nguyên kể từ ngày giặc Nguyên đại bại, đã khiến cả triều đình nhà Nguyên khâm phục về tài biện bác, làm đẹp thêm lịch sử bang giao của dân tộc.

Thái Bình là nơi phát tích đồng thời cũng là nơi có "cấm địa" của nhà Trần. Lăng tẩm của

* GIÁM ĐỐC SỞ VĂN HOÁ - THÔNG TIN THÁI BÌNH

nhiều thế hệ vua Trần được xây dựng trên đất Ngự Thiên. Một phần của nhiều người trong hoàng tộc Trần được mai táng ở các làng quê nay thuộc tỉnh Thái Bình. Tổ tiên nhà Trần làm nghề đánh cá, lá rụng về cội, các vua Trần đã toại nguyện mong muốn mang tính truyền thống "sống ngâm da, chết ngâm xương" trên đất Thái Bình.

Ý thức được Ngự Thiên - Long Hưng là vùng đất phát tích của nhà Trần, mấy thập kỷ qua, các thế hệ cán bộ và nhân dân Thái Bình đã lần lượt triển khai các hoạt động khoa học để từng bước xác định chân xác hơn, khách quan hơn về mối quan hệ giữa Ngự Thiên - Thăng Long từ thuở họ Trần mở nghiệp đến quá trình hưng nghiệp và giữ nghiệp của nhà Trần, thông qua các nguồn tư liệu, chứng tích về các nhân vật lịch sử, các sự kiện lịch sử diễn ra trên đất này.

Trước hết, phải kể đến hoạt động khảo cổ học để xác định những di chỉ, những chứng tích có liên quan đến thời Trần trên đất Thái Bình. Ngoài di chỉ khảo cổ học Tam Đường (Hưng Hà) đã 3 lần tổ chức khai quật và nhiều lần điều tra thám sát xác định đây là khu phế tích đã nhiều lần phối hợp với Viện khảo cổ học, Bảo tàng Lịch sử Việt Nam và các trường đại học tiến hành điều tra thám sát ở nhiều di chỉ khác và đã thu được những kết quả khả quan.

Có lẽ, Thái Bình không chỉ là đất phát tích, là vùng đất gắn bó với triều Trần trong suốt quá trình giữ nghiệp và hưng nghiệp, mà còn là vùng đất màu mỡ, đang rộng đường khai phá vào thế kỷ XIII-XIV, nên điển trang, thái ấp của các hoàng thân quốc thích nhà Trần đã được cấp, được mở mang nhiều trên đất này. Đó là một trong những nguyên nhân lý giải hiện tượng mộ táng thời Trần ở Thái Bình tương đối đậm đặc, tập trung cao ở các huyện Hưng Hà, Quỳnh Phụ, rải rác ở các huyện Đông Hưng, Vũ Thư, Thái Thụy. Từ những năm cuối thập kỷ 60 đến giữa thập kỷ 80 của thế kỷ trước, Thái Bình đã tiến hành khai quật 10 mộ Trần. Kết quả cho thấy, các mộ thời Trần ở Thái Bình rất đa dạng. Có loại hoả táng như ở Hồng An, Tiến Đức (Hưng Hà), Tân Bình (Vũ Thư), An Khê (Quỳnh Phụ). Có loại hung táng như mộ ở Tân Lễ (Hưng Hà). Có loại quan quách bằng củi gỗ, có loại chôn trong tháp đất nung. Nhìn chung, có thể xác định chủ nhân của những ngôi mộ Trần đã khai quật phải là những người thuộc tầng lớp

quý tộc - nếu không là những người trong hoàng tộc thì cũng là những người có thế lực, có danh vọng. Bởi vì, cấu trúc của những ngôi mộ này rất cầu kỳ, có quy mô to lớn và phức tạp. Riêng ở khu vực Tam Đường, nơi đặt lăng mộ bốn vị vua đầu triều Trần như sử sách đã từng ghi chép, khai quật hai ngôi vào những năm 1968 và 1980 đã cho thấy, đây là những ngôi mộ hoả táng, xá li được đặt trong những chiếc lọ rất đẹp, với quan quách bê thế, phương thức táng cầu kỳ. Nhiều giả định cho rằng chủ nhân hai ngôi mộ này là Vua hoặc Hoàng hậu triều Trần.

Năm 1975, tại An Khê (Quỳnh Phụ) và năm 2002, tại thị trấn Hưng Hà, đã phát hiện được những ngôi mộ quan tài hình thuyền bằng thân cây gỗ khoét rỗng, hiện đang được trưng bày tại Bảo tàng tỉnh Thái Bình.

Tại xã Thụy Hồng, huyện Thái Thụy, vốn là nơi dựng đồn lũy của quân đội nhà Trần trong kháng chiến chống Nguyên Mông (gắn với các địa danh Lưu Đồn, Vạn Đồn), đã phát hiện và khai quật một số giếng gỗ thời Trần. Tại di chỉ ở làng rền Cao Dương (Thái Thụy), đã phát hiện những phế tích luyện kim, rèn sắt, cùng những vữa gạch Trần.

Đặc biệt, với khu di chỉ khảo cổ học Tam Đường, qua các đợt khai quật, đã thu thập được hàng trăm hiện vật có niên đại Trần và trước thời Trần, chủ yếu bằng đất nung, với những con giống, đầu rồng, đầu phượng, nhiều chủng loại gốm sứ và một số lượng lớn gạch ngói thời Trần. Mới đây nhất, vào năm 2003, Thái Bình đã phối hợp với Bảo tàng Lịch sử Việt Nam tiến hành hai đợt khai quật trên diện tích 600m², bước đầu phát hiện thấy dấu hiệu của nền móng thành quách hoặc dấu vết của đường đi từ hành cung đến các lăng tẩm nhà Trần ở Tam Đường.

Những hiện vật sưu tầm được qua các lần khai quật tại mộ táng và các di chỉ khảo cổ học thời Trần nói trên, cùng các hiện vật gốc có liên quan đến nhà Trần do Bảo tàng Thái Bình sưu tầm được trong nhiều năm qua như thẻ mộc bài, bia đá... thời Trần, đã được chọn lọc và trưng bày trên diện tích hàng trăm mét vuông tại Bảo tàng tỉnh Thái Bình.

Cùng với các hoạt động khảo cổ học để nghiên cứu về thời Trần ở Thái Bình, là việc xúc tiến điển dã, sưu tầm, nghiên cứu lập hồ sơ

khoa học về các di tích lịch sử có liên quan đến thời Trần để xếp hạng. Đến nay, Thái Bình đã có 86 di tích và cụm di tích được xếp hạng di tích quốc gia và hơn 400 di tích được xếp hạng cấp tỉnh, trong đó có hơn 80 di tích có liên quan đến thời Trần. Những di tích đã được xếp hạng đó đều gắn với những nhân vật lịch sử hoặc gắn với những sự kiện, những võ công của nhà Trần. Tiêu biểu hơn cả là di tích khảo cổ học Tam Đường; lăng mộ, đình, đền thờ Thái sư Trần Thủ Độ và Linh từ quốc mẫu Trần Thị Dung; đình, đền, miếu, lăng tẩm thờ các danh thần Phạm Ngũ Lão, Trần Nhật Hiệu, và các phò mã, công chúa của các vua Trần được phong điển trang thái ấp; một số lượng lớn di tích thờ các tướng lĩnh, quan sĩ nhà Trần những người đã được phong làm thành hoàng của các làng và các đình, đền thờ Trần Hưng Đạo. Những tư liệu di sản Hán Nôm (thần tích, sắc phong, bia đá, chuông đồng, câu đối, đại tự, cuốn thư...) cũng đã góp một phần quan trọng làm sáng tỏ thêm nhiều nhân vật thời Trần ở Thái Bình, đồng thời cũng xác định chân xác hơn vị trí của các địa danh lịch sử thời Trần trên đất Thái Bình như: A Sào, Mễ Thương, Lưu Đồng, Đại Bàng... Cùng đó, việc nghiên cứu lập hồ sơ xếp hạng các di tích liên quan đến một số danh thần triều Lý ở Thái Bình như: Lưu Ba, Lưu Khánh Đàm, và cả di tích thờ Đoàn Thượng, Nguyễn Phục, cũng góp phần làm sáng tỏ thêm duyên cớ lịch sử dẫn đến quá trình phát tích, mở nghiệp của họ Trần từ vùng đất Long Hưng - Ngự Thiên mà chính sử không có điều kiện ghi chép chi tiết.

Trải qua mấy trăm năm lịch sử, trước những tác động của thiên nhiên và con người, nhiều di tích, nhiều công trình kiến trúc có liên quan đến thời Trần trên vùng đất phát tích, mở nghiệp nhà Trần đến nay đã bị hư hao, nhiều lễ hội vốn xưa vẫn duy trì với những nghi thức mang tính quốc lễ cùng nhiều tục lệ nhớ về cội nguồn của họ Trần không được duy trì. Trước thực trạng ấy, Sở Văn hoá - Thông tin Thái Bình đã tích cực và chủ động phối hợp với các cơ quan khoa học chuyên ngành tổ chức nhiều chương trình nghiên cứu về di tích, lễ hội nhằm xác lập cơ sở khoa học cho việc xây dựng quy hoạch bảo tồn, tôn tạo các di tích lịch sử văn hoá xứng tầm với lịch sử, đồng thời giúp cho việc khôi phục, duy trì và phát huy các di sản văn hoá phi vật

thể qua lễ hội truyền thống. Những năm qua, Thái Bình còn phối hợp với các viện nghiên cứu ở Trung ương xây dựng những bộ phim tư liệu có liên quan đến thời Trần, phục hồi các điệu múa kéo chữ, tục thi vật cầu và các trò chơi, trò diễn dân gian gắn với sự tích rèn luyện quân sĩ thời Trần.

Mấy thập kỷ qua, Thái Bình là tỉnh duy trì khá tốt việc phối hợp với các cơ quan nghiên cứu, các nhà khoa học ở Trung ương tổ chức các cuộc hội thảo khoa học và nghiên cứu xuất bản các công trình khoa học về lịch sử vùng đất - con người Thái Bình: Hội thảo "*Thái Bình truyền thống và hiện tại*", năm 1990, nhân kỷ niệm 100 năm thành lập tỉnh, những đầu sách như: *Danh nhân Thái Bình, Đất và Người Thái Bình, Lễ hội truyền thống Thái Bình, Di tích danh thắng Thái Bình, Khảo cổ học Thái Bình...* Trong các hoạt động khoa học đó, đáng chú ý hơn cả là việc tổ chức thành công ba cuộc hội thảo khoa học lớn, chuyên đề về nhà Trần.

Năm 1986, lần đầu tiên hoạt động nghiên cứu về nhà Trần và những con người thời Trần ở Thái Bình được triển khai một cách tập trung, với gần 50 tham luận khoa học, tại cuộc hội thảo mang chủ đề *Thái Bình với sự nghiệp thời Trần*, được tổ chức vào tháng 4 - 1986, tại Thái Bình. Gần 100 nhà khoa học, trong đó phần đông là các nhà sử học am hiểu về nhà Trần, thuộc Viện Sử học và các trường đại học, cùng đông đảo cán bộ nghiên cứu ở các địa phương, đã tham gia hội thảo. Các tham luận đã tập trung và khá thống nhất khi khẳng định: Hải Ấp - Lưu Xá thuộc Long Hưng - Thái Bình đã là nơi khởi đầu sự nghiệp xây dựng đất nước của nhà Trần. Nhiều tham luận đã tập trung khẳng định vị trí/vị thế chiến lược của các phủ lộ Long Hưng - Kiến Xương trong quá trình giữ nghiệp của nhà Trần, với ý nghĩa vùng đất này vừa là một hậu cứ vững chắc, vừa là một phòng tuyến quan trọng hiểm trở trong ba cuộc kháng chiến chống Nguyên Mông. Nhiều tư liệu về khảo cổ, về di sản Hán Nôm, về điển trang thái ấp, học hành khoa cử, văn hoá... có liên quan đến thời Trần ở Thái Bình đã được công bố tại cuộc hội thảo này.

Năm 1994, nhân kỷ niệm 800 năm sinh Thái sư Trần Thủ Độ, một cuộc hội thảo khoa học về chủ đề "*Thân thế và sự nghiệp của Trần Thủ*

Độ" đã được Sở Văn hoá - Thông tin Thái Bình, Hội Khoa học Lịch sử và Trung tâm UNESCO thông tin tư liệu - lịch sử và văn hoá Việt Nam phối hợp tổ chức. Gần 40 nhà khoa học ở Trung ương và các địa phương đã có tham luận tham gia hội thảo. Ngoài việc tiếp tục khẳng định và làm rõ thêm về quê hương, nguồn gốc xuất thân của Thái sư Trần Thủ Độ, nhiều vấn đề về nhân cách, thiên tài quân sự - chính trị của ông đã được tranh luận sôi nổi tại hội thảo. Kết quả khoa học rút ra từ hội thảo này là vô cùng phong phú. Đáng chú ý hơn cả là hai loạt bài tham luận. Loạt bài thứ nhất là bằng các dữ liệu khoa học để ca ngợi, tôn vinh sự nghiệp, hành trạng của Trần Thủ Độ và hướng tới khẳng định: Trần Thủ Độ là một nhân vật lịch sử lớn, một nhà chính trị kiệt xuất, một nhà tổ chức đại tài, một khai quốc công thần hết lòng vì nước, biết "dựng nước mạnh để giữ nước bền"... Loạt bài thứ hai nghiêng về sự bình luận và tranh luận về nhân cách Trần Thủ Độ xét từ các phương diện tư chất, phẩm chất, đạo đức và việc duy trì chế độ hôn nhân trong nội tộc. Phần nhiều tham luận và ý kiến tranh luận trực tiếp tại hội thảo đều hướng tới khẳng định: Trần Thủ Độ là con người thông minh, tài giỏi trong kinh bang tế thế, về phẩm chất thì hết lòng vì hoàng tộc, vì vận mệnh của quốc gia, dân tộc. Về những hành xử của ông với tôn thất nhà Lý và việc duy trì chế độ nội hôn trong dòng tộc, nhiều ý kiến cho rằng cần nhìn nhận sự việc trong hoàn cảnh lịch sử đương thời và thận trọng với đánh giá khắt khe của sử gia thời trước - những đánh giá xuất phát từ hệ quy chiếu theo cương thường Nho giáo. Hội thảo đã thống nhất kiến nghị về khai thác và phát huy tác dụng những di sản liên quan đến Trần Thủ Độ, gồm 3 vấn đề chính:

Một là, về sử học, cần dựng lại thân thế và sự nghiệp của Trần Thủ Độ theo nhận thức mới hiện nay, kể cả việc biên soạn sách giáo khoa, sách về danh nhân lịch sử, cũng như trong văn hoá nghệ thuật.

Hai là, cần tôn tạo các khu lưu niệm về Trần Thủ Độ cho xứng đáng tầm vóc của danh nhân.

Ba là, cần thiết đặt tên đường phố Trần Thủ Độ ở các thị trấn, thị xã, thành phố mà trước hết là ở Thái Bình, Hà Nội, thành phố Hồ Chí Minh.

Chín năm sau, vào tháng 4 - 2003, tiếp tục hành trình nghiên cứu nhằm làm sáng tỏ thêm

về vùng đất khởi nghiệp và những con người thời Trần ở Thái Bình, Tỉnh uỷ, Uỷ ban nhân dân tỉnh đã phối hợp với Hội Khoa học Lịch sử và Trung tâm UNESCO thông tin tư liệu - lịch sử và văn hoá Việt Nam phối hợp tổ chức Hội thảo khoa học Thái Bình với sự nghiệp thời Trần lần thứ hai. Qua hơn 30 tham luận được hình thành trên cơ sở nhiều nguồn tư liệu mới từ văn bia và di sản Hán-Nôm hiện còn trên đất Thái Bình, Hội thảo đã làm sâu thêm, khẳng định chắc chắn hơn những kết luận từ các cuộc hội thảo trước. Nhiều tham luận đã đề cập toàn diện hơn về vị trí của Thái Bình thời Trần qua điển trang thái ấp, qua các địa danh Lưu Xá, Tam Đường, Đại Bàng, Lưu Đôn, qua hệ thống mộ táng, qua hành trạng của các nhân vật lịch sử thời Trần ở Thái Bình như Trần Thủ Độ - Trần Thị Dung - Trần Thái Tông - Trần Quang Khải - Trần Nhân Tông... Đa số các tham luận đều đề cập việc cần thiết phải tôn tạo các di tích thời Trần ở Thái Bình, việc đặt tên đường phố và các hình thức tôn vinh khác đối với các nhân vật lịch sử thời Trần.

Từ những kết luận và kiến nghị của các cuộc hội thảo, các công trình khoa học được công bố, những năm gần đây, Thái Bình đang tập trung đầu tư mọi nguồn lực để phục hồi tu bổ, tôn tạo các di tích lịch sử, đồng thời tổ chức nhiều hoạt động tuyên truyền, giáo dục khác nhằm bảo vệ và phát huy giá trị các di sản văn hoá thời Trần. Nổi bật là việc triển khai dự án phục hồi và tôn tạo quần thể di tích lịch sử đền thờ - lăng mộ các vua Trần ở Tam Đường (xã Tiến Đức) và đình, đền, lăng mộ thờ Thái sư Trần Thủ Độ - Linh từ quốc mẫu Trần Thị Dung ở xã Liên Hiệp, huyện Hưng Hà. Những nhân vật lịch sử thời Trần ở Thái Bình như Trần Thủ Độ, Trần Thị Dung, Trần Thái Tông, Trần Nhân Tông, Trần Quang Khải... sẽ được đặt tên cho những đường phố lớn của thành phố Thái Bình.

Và như vậy, có thể khẳng định rằng, mấy chục năm qua, đặc biệt là từ khi đất nước bước vào tiến trình đổi mới, nghiên cứu về nhà Trần ở Thái Bình đã và sẽ góp phần cùng cả nước tôn vinh nhà Trần và những con người thời Trần ngày càng khách quan, khoa học hơn, xứng tầm hơn với thực tế vốn có của một triều đại vẻ vang trong lịch sử dân tộc.